

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/04/2023

Опитування сільських підприємців АПД 2023: Короткий звіт

Василь Квартюк

квітень 2023 року

Виконавці

Оперативний партнер

Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс. Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автор

Василь Квартюк¹, kvartiuk@iamo.de

¹Лейбніц Інститут аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО), Theodor-Lieser-Str. 2, 06120, Halle (Saale), Germany

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ.....	4
1. КОРОТКИЙ ОПИС ОТРИМАНИХ ДАНИХ	5
2. БАЗОВА ОПИСОВА СТАТИСТИКА.....	5
2.1 Респонденти та їхні характеристики	5
2.2 Землекористування та володіння землею	7
2.3 Трудові ресурси та пошкоджені активи.....	8
2.4 Прибутки та збитки	8
3. СУБСИДІЇ, КРЕДИТИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ.....	9
3.1 Субсидії.....	9
3.2 Кредити/позики	10
3.3 Інвестиції та пожертви	11
4. ІНФОРМАЦІЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ.....	12
4.1 Інформація	12
4.2 Уявлення про державну підтримку та місцеві інституції.....	13
4.3 Потреби респондентів.....	14
5. ВИСНОВКИ.....	15
5.1 Якість даних	15
5.2 Базова описова статистика.....	15
5.3 Субсидії, кредити та інвестиції.....	16
ПОСИЛАННЯ.....	17

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

Об'єднана територіальна громада	ОТГ
Еквівалент повного зайнятості	ЕПЗ
Гектари	га
Київський міжнародний інститут соціології	КМІС
Рандомізовані контрольовані дослідження	РКД
Державний аграрний реєстр	ДАР
Українська гривня	грн

1. КОРОТКИЙ ОПИС ОТРИМАНИХ ДАНИХ

Збір даних було розпочато у вересні 2022 року з метою формування вихідної бази для проведення рандомізованих контрольованих досліджень (РКД) у 16 об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) Київської, Одеської, Полтавської та Івано-Франківської областей. Ідея полягала в опитуванні підприємств та фізичних осіб-підприємців, які займаються сільськогосподарською діяльністю відповідно до Класифікації видів економічної діяльності. Загальний обсяг вибірки становив 500 спостережень з рівним розподілом між 8 досліджуваними та 8 контрольними ОТГ. Проведення опитування було доручено Київському міжнародному інституту соціології (КМІС).

Війна Росії проти України суттєво вплинула на тривалість реалізації опитування та кількість респондентів. Спочатку опитування планувалося завершити до кінця 2022 року. Однак нестача електроенергії та проблеми з інтернетом спричинили суттєві затримки. Крім того, хоча неможливо оцінити вплив війни, кількість респондентів виявилася значно нижчою, ніж очікувалося, і склала 276 спостережень замість запланованих 500. Однак ці спостереження порівну розподілилися між контрольною (141 спостереження) та досліджуваною (135 спостережень) групами.

Середній час, необхідний для проведення інтерв'ю, становив 56,2 хв, а медіана - 45,7 хв. Однак КМІС припускає, що іноді цей час не був інформативним, оскільки інтерв'ю проводилися більш ніж за один сеанс.

2. БАЗОВА ОПИСОВА СТАТИСТИКА

2.1 Респонденти та їхні характеристики

Більшість респондентів представлені або особистими селянськими господарствами, або приватними підприємцями (Рис. 1). У досліджуваних ОТГ це було близько 59% приватних підприємців (порівняно з 48% у контрольних ОТГ). Товариства з обмеженою відповідальністю становлять близько 14% як у контрольних, так і в досліджуваних ОТГ. У нашій вибірці ми відобразили 3 кооперативи та 2 державні підприємства.

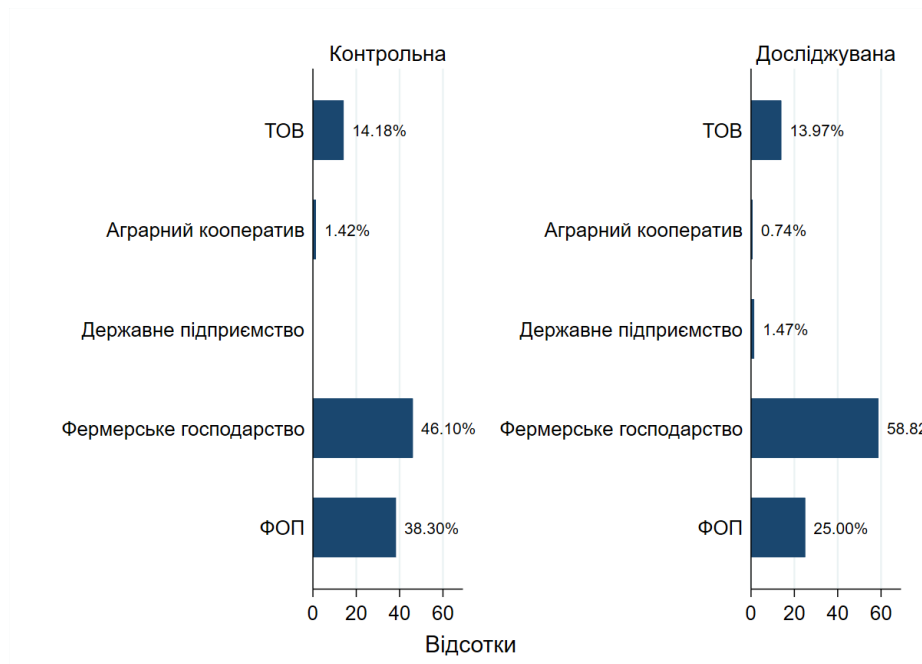

Рисунок 1. Розподіл типів господарств у контрольних та досліджуваних громадах.

Більшість підприємств у вибірці є відносно новими (Рис. 2). Так, більшість була створена протягом останніх 5 років (32,46%). Лише близько 22% господарств у нашій вибірці були створені в 90-х роках. Таким чином, ми спостерігаємо, що більшість сільськогосподарських стартапів з'явилися в останні роки. Цікаво, що ми знайшли лише 2 господарства, які заявили, що належать до материнської компанії (агрохолдингу).

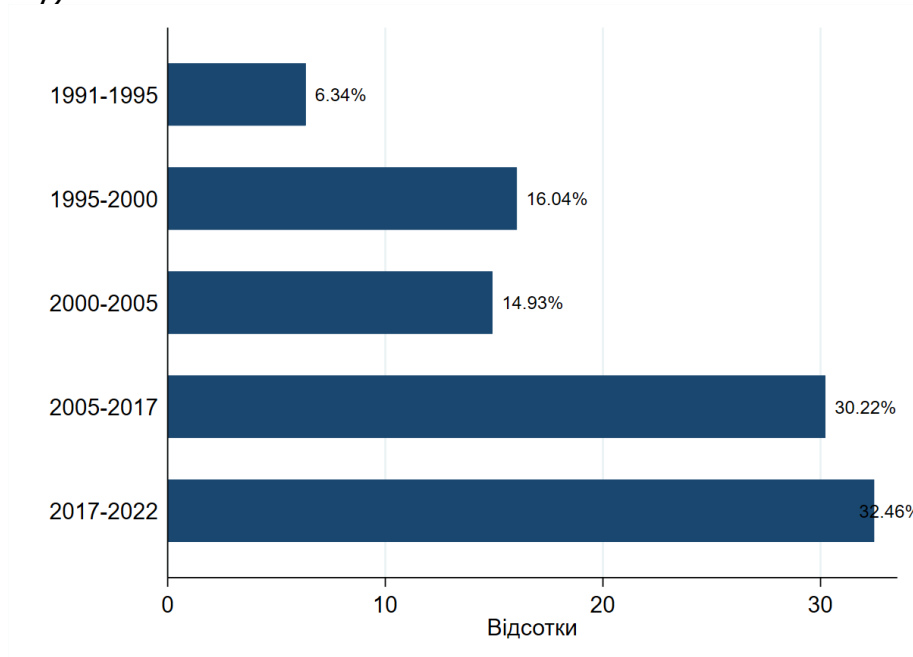

Рисунок 2. Розподіл господарств за роком заснування.

Більшість господарств у нашій вибірці займалися рослинництвом (87,36%) та тваринництвом (13,72%). Приблизно 55% підприємств, які займаються рослинництвом, зосереджені майже виключно на рослинництві (генерують понад 90% доходу). Для тваринництва відповідний показник становить лише 11,55%, що свідчить про те, що цей вид діяльності рідко є єдиним джерелом доходу. Цікаво, що для 13,3% респондентів несільськогосподарська діяльність становить більше половини їхніх доходів, що свідчить про значний рівень диверсифікації.

2.2 Землекористування та володіння землею

У вибірці ми бачимо різні розміри господарств. Цікаво, що 6,14% респондентів повідомили, що взагалі не використовують землю для своєї господарської діяльності. Це переважно підприємства, що надають послуги для аграрного сектора. Медіана площі, яку використовують підприємства, становить 50 га, тоді як середній показник сягає 244 га. Таким чином, більшість підприємств у вибірці є досить малими і значно меншими за середній розмір фермерських господарств по країні, що становить 400 га (Deininger, Nizalov, and Singh 2018).¹ Найбільше господарство повідомило про використання 6000 га. Переважна більшість цієї землі орендується у приватних землевласників або у держави. Цікаво, що переважна більшість респондентів (84,12%) повідомили про наявність земельних ділянок лише в межах однієї ОТГ. У решти оброблювані землі можуть бути розкидані на території до п'яти ОТГ.

Лише 8,04% респондентам сплачують орендну плату за землю виключно грошима. Решта отримують певну продукцію в якості оплати. Напрочуд 20,61% землекористувачів повідомили, що сплачують орендну плату за землю лише у негрошовій формі. Решта підприємств платять землевласникам частково в грошовій, частково в натуральній формі. Ці обставини підкреслюють існуючі сільські неформальні відносини та занижену оцінку орної землі як фактору виробництва, на що вказувалося в літературі (наприклад, Kvartiuk and Herzfeld 2019).

Виявляється, що володіння землею відіграє незначну роль у доступі підприємств до землі. Так, три чверті респондентів повідомили, що мають у власності менше 37 га землі. Однак три підприємства повідомили, що загальна площа земельних ділянок перевищує 500 га, а найбільше з них - 3000 га.

Невелика кількість господарств (14,8%) здійснила зміни у своєму землекористуванні, пов'язані з війною Росії проти України. З 31 підприємства, які змінили кількість орендованої землі, переважна більшість (24 підприємства) орендували більше землі. Два господарства придбали землю для ведення

¹ Важливо зазначити, що дані, використані Deininger, Nizalov, and Singh (2018), не враховують малих сільськогосподарських виробників, на відміну від наших даних. Враховуючи репрезентативність нашої вибірки, наш медіана та середній розмір господарства видаються більш реалістичними для загальної сукупності українських сільськогосподарських виробників.

особистого селянського господарства² і чотири господарства придбали землю для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Таким чином, ми не спостерігаємо вимушеного продажу землі, пов'язаного з війною. Навпаки, підприємства, схоже, сподіваються на закінчення війни і купують землю зі знижкою, яка наразі існує на ринку.

Ми знайшли 8 підприємств, чії землі постраждали від воєнних дій. Вони розкидані по всіх чотирьох областях, що вказує на те, що земля могла бути пошкоджена або стати непридатною для використання не лише внаслідок прямих бойових дій, але й через пересування військової техніки або використання її у військових цілях. Деякі підприємства не змогли використовувати до 30% своїх посівних площ.

2.3 Трудові ресурси та пошкоджені активи

Медіанна кількість зайнятих працівників становила 2 еквіваленти повної зайнятості (ЕПЗ), тоді як середнє значення - 4,88 ЕПЗ. Такий переки є наслідком того, що кілька великих господарств мають до 140 працівників. Всі підприємства без найманої робочої сили є або фермерськими господарствами, або фізичними особами-підприємцями. Цікаво, що 18 респондентів повідомили про скорочення кількості найманих працівників у період з кінця 2021 до кінця 2022 року. Найбільші скорочення склали 5 ЕПЗ. Це, ймовірно, пов'язано з економічними труднощами, пов'язаними з війною. Однак ми знайшли 30 респондентів, які повідомили про збільшення робочої сили, причому на двох підприємствах - на 10 ЕПЗ. Цікаво, що лише 34,4% респондентів найняли бухгалтера принаймні на неповний робочий день.

Лише кілька підприємств (3,25%) повідомили, що їхні активи були пошкоджені або експропрійовані через війну Росії проти України. Одне господарство з Полтавської області повідомило про пошкодження або експропріацію половини будівель. Три господарства повідомили, що через війну було втрачено 5-10% рухомого обладнання. Окрім цього та вже описаних втрат землі, респонденти не повідомляли про інші збитки.

2.4 Прибутки та збитки

Незважаючи на те, що є багато пропущених значень (для деяких змінних майже 50%), ми все ж можемо спостерігати загальні тенденції у фінансовій діяльності підприємств. Рисунок 3 демонструє тенденції у звітах про прибутки та збитки на кінець року. Ми бачимо, що три чверті підприємств звітували про прибутки у 2021 році, тоді як у 2022 році цей показник знизився до 40,07%, і більшість звітували про збитки (45,49%). Крім того, майже вдвічі зросла частка респондентів, які не змогли

² Землі для ведення особистого селянського господарства (на відміну від земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва) не підпадали під дію мораторію на продаж земель до 2021 року і до реформи перебували у вільному обігу. Після реформи на купівлю цього виду земель було накладено обмеження в 100 га, як і на землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

дати чіткої відповіді, що свідчить про зростання невизначеності. Ми виявили, що близько 30% респондентів перейшли від прибутковості у 2021 році до збитковості у 2022 році. З іншого боку, лише 1,81% перейшли до прибутковості у 2022 році. Це чітко демонструє значний економічний шок для сільських підприємців у 2022 році через війну Росії проти України.

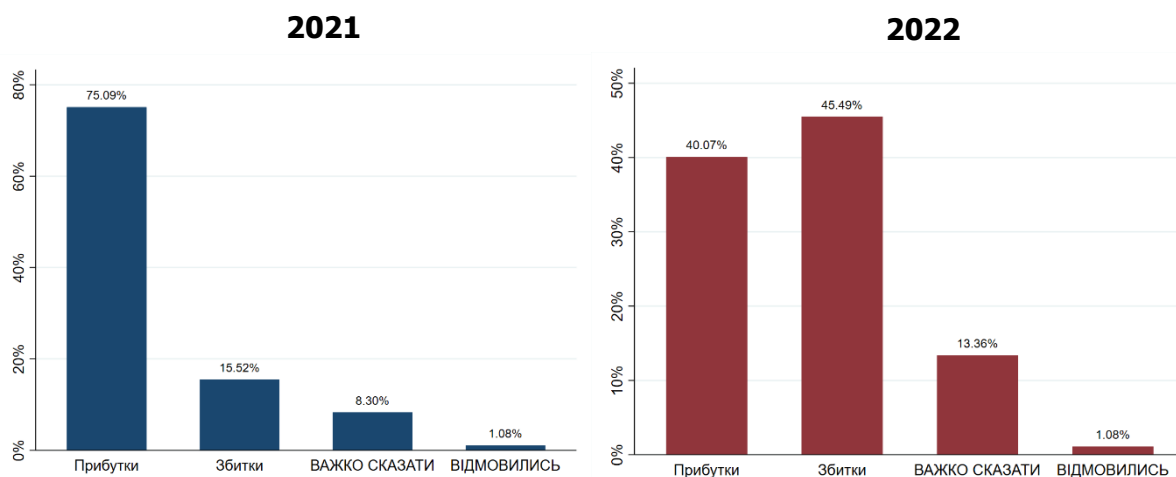

Рисунок 3. Частки підприємців, які задекларували прибутки або збитки, за роками.

3. СУБСИДІЇ, КРЕДИТИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

3.1 Субсидії

Ми виявили, що 30,32% респондентів подали заявки на державні сільськогосподарські субсидії у 2022 році. Немає суттєвих відмінностей у показниках подання заявок між досліджуваною та контрольною групами ОТГ. З усіх заявників більшість (54,76%) отримали принаймні частину субсидій без суттєвих відмінностей у показниках успішності між контрольною та досліджуваною групами ОТГ. Приблизно 63% отримувачів субсидій отримували виплати на одиницю оброблюваних угідь. Розмір цих виплат коливається від 50 грн/га до 3375 грн/га із середнім значенням 2480 грн/га. На додаток до субсидій орієнтованих на одиницю оброблюваних угідь, п'ять підприємств повідомили про отримання інших видів дотацій на вирощування сільськогосподарських культур. Лише два підприємства повідомили про отримання дотацій на тваринництво і жодне - на сільськогосподарську техніку.

Причини, з яких респонденти не подавали заявки на отримання сільськогосподарських субсидій, вказують на те, що існує значний простір для вдосконалення процесів виділення та розподілу субсидій. Майже половина респондентів (45,07%) не знали про можливість подати заяву на отримання субсидії. Ще 41,45% не знали, де можна отримати інструкції/консультації щодо подачі заявки

або як її подати. Ці результати свідчать про те, що прості інформаційні та просвітницькі кампанії можуть покращити обізнаність про програми підтримки сільського господарства. Однак 34,47% вважають, що подача заявки на державну підтримку не варта їхніх зусиль. Цікаво, що 4,15% тих, хто не подав заявку, мотивували свої дії бажанням допомогти державі у важкі часи війни.

Рівень використання Державного аграрного реєстру (ДАР) є відносно високим. Так, майже 70% респондентів повідомили, що вони зареєстровані в ДАР. На Рисунку 5 представлено огляд причин, через які респонденти не зареєструвалися в ДАР. Більшість із тих, хто не зареєструвався (60%), повідомили, що не розуміють, навіщо це потрібно. Інша значна частка (17,5%) повідомили, що не знають про таку можливість. Ці цифри свідчать про те, що рівень реєстрації можна підвищити за допомогою інформаційних кампаній або подібних заходів. Ще 5% респондентів намагалися зареєструватися, але це виявилось для них надто складною процедурою. Цікаво, що невелика частка підприємців (5%) вважали, що вони не мають права на участь у програмі через форму реєстрації (приватний підприємець) або розмір їхнього сільськогосподарського підприємства. Жодне з цих обмежень насправді не діє, що ще раз підкреслює необхідність проведення інформаційних кампаній.

Рисунок 4. Повідомлені причини відсутності реєстрації в ДАР.

3.2 Кредити/позики

Ми виявили, що 22,74% респондентів повідомили, що подавали заявки на кредити у 2022 році. Майже 62% вдалося отримати кошти, причому відсоток успішних звернень був дещо вищим у контрольних ОТГ. Медіанний розмір кредиту становив 1,5 млн грн, тоді як середній - 4,43 млн грн. Цікаво, що більшість кредитів, отриманих підприємствами з нашої вибірки, виявилися в тій чи іншій мірі

субсидованими. Так, чверть цих кредитів була надана під 0%, а три чверті - під 7% або нижче. Лише близько 10% отримувачів кредитів позичали за ринковими відсотковими ставками 14% і вище. Більшість кредитів (близько 59%) були короткостроковими, тобто видані на 12 місяців або менше. Чверть кредитів були видані на 36 місяців, а решта були довгостроковими.

Напрочуд значна частина одержувачів кредитів (близько 40%) не надали жодної застави при отриманні цих кредитів. Інша значна частина (20,63%) надала в заставу сільськогосподарську техніку, оскільки вона є відносно ліквідним видом активів. Інші активи не відігравали жодної ролі в доступі до кредитів для наших респондентів. Наприклад, жоден респондент не повідомив про заставу землі (ні орендованої, ні власної).

3.3 Інвестиції та пожертви

Переважна більшість підприємств не інвестували у 2022 році. Однак деякі респонденти повідомляють про інвестиції, незважаючи на несприятливі економічні умови. Найпоширенішими (20,22% респондентів) були інвестиції в рухоме обладнання та машини. Другий за поширеністю тип інвестицій, на який припадає 7,38% опитаних підприємств, - це інвестиції в складське обладнання. За ним слідують інвестиції в точне землеробство, які здійснили 2,53% респондентів. Ці результати є дещо несподіваними, оскільки багато спостерігачів очікували побачити більше інвестицій в обладнання для зберігання, зважаючи на логістичні труднощі, пов'язані з транспортуванням врожаю.

Рисунок 3 демонструє поширеність пожертв на різні цілі у 2022 році в контрольній та досліджуваній групі ОТГ. Приблизно 71% усіх респондентів повідомили, що робили пожертви на потреби української армії. Крім того, близько 10% респондентів робили добровільні внески на соціальну інфраструктуру, яка включає місцеві лікарні, школи, церкви тощо. Цікаво, що підприємці в контрольних ОТГ роблять на 9% більше пожертв на потреби вразливих верств населення, ніж підприємці в

досліджуваних громадах. Підприємці в досліджуваних ОТГ жертвують на 10% більше на фізичну інфраструктуру, ніж підприємці з контрольних ОТГ.

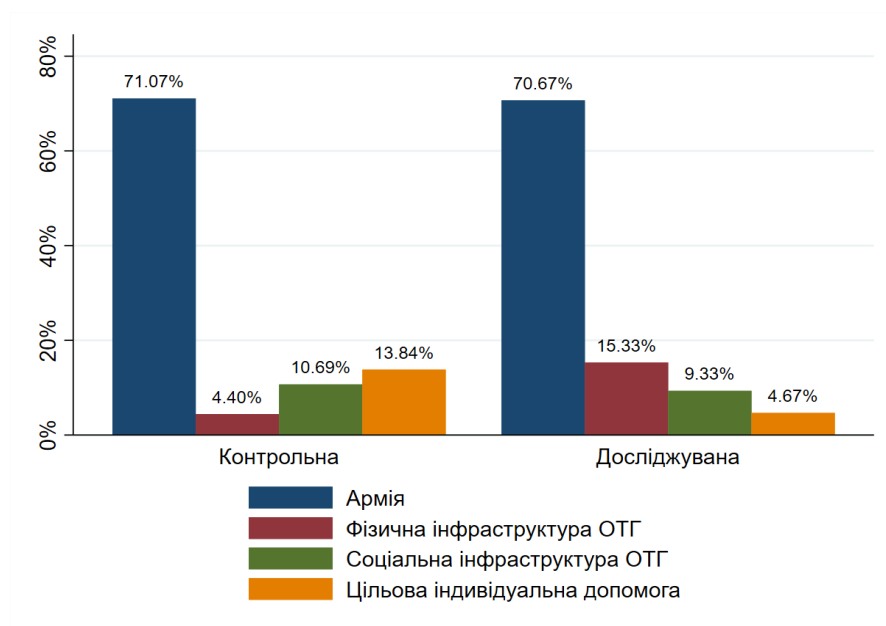

Рисунок 5. Частки респондентів, які повідомили про пожертки на різні цілі.

4. ІНФОРМАЦІЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ

4.1 Інформація

Оскільки отримання достовірної інформації в сільській місцевості може бути складним завданням, інтернет є основним джерелом інформації для підприємців з нашої вибірки. Рисунок 4 демонструє, що респонденти обрали Інтернет як основне джерело інформації про засоби виробництва, ціноутворення та продаж врожаю, ринок землі, державну підтримку сільського господарства та поточні справи ОТГ. Другим за важливістю джерелом інформації було спілкування з колегами. Цей канал був особливо важливим для отримання інформації про засоби виробництва та продаж врожаю. Працівники ОТГ є основним джерелом інформації про поточні справи в ОТГ. Крім того, вони відіграють важливу роль у наданні інформації про місцеві земельні ринки.

На жаль, дорадчі служби відіграють незначну роль у доступі до інформації для більшості підприємців. Однак варто зазначити, що відносно більше респондентів використовували дорадчі служби як джерело інформації про державну підтримку сільського господарства.

На додаток до категорій, наведених на Рисунку 4, респонденти повідомляють, що отримують інформацію від своїх ділових партнерів. Наприклад, часто виробники насіння або зернотрейдери контактують з фермерами напямую.

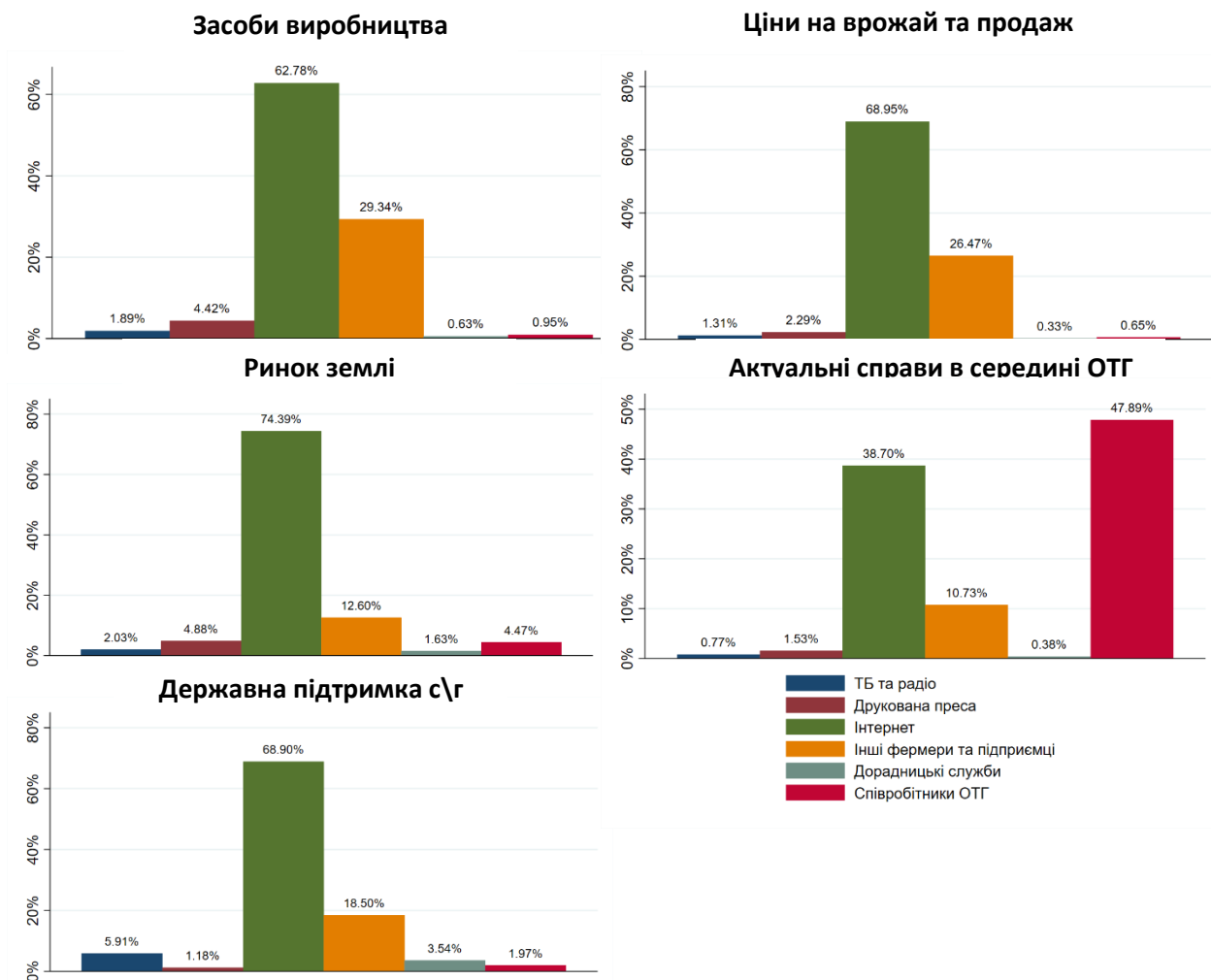

Рисунок 6. Важливість різноманітних джерел інформації.

4.2 Уявлення про державну підтримку та місцеві інституції

Більшість респондентів повідомили, що знають, де можна отримати інформацію про державну сільськогосподарську підтримку. Однак існують відмінності між типами підприємств. Так, фермерські господарства виявилися набагато краще поінформованими, ніж фізичні особи-підприємці.

Респонденти вважають, що індивідуальні консультанти є більш ефективним способом отримання підтримки при подачі заявок на державну сільськогосподарську підтримку, ніж органи місцевого самоврядування. Дивно, але більшість підприємців (55,44%) повідомили, що не змогли отримати підтримку у поданні заявки на отримання сільськогосподарської підтримки від відповідних ОТГ. Таким чином, співробітники ОТГ часто не розглядаються як надійні контактні особи для спрощення процесу подання заявок. З іншого боку, 86,83% респондентів вважають, що індивідуальні консультанти можуть ефективно допомогти в процесі подання заявок. Це свідчить про те, що співробітники ОТГ мають бути наділені відповідними

повноваженнями та ресурсами для підтримки місцевих заявників на отримання державної підтримки. Тим не менш, переважна більшість (74,56%) респондентів позитивно оцінюють комунікацію з відповідними ОТГ. Однак лише 29,27% опитаних підприємців регулярно консультуються з представниками ОТГ.

Сприйняття місцевих дорадчих служб є неоднозначним. З одного боку, 66,13% респондентів вважають, що вони можуть отримати від них допомогу, якщо у них виникнуть питання чи проблеми, пов'язані з веденням сільського господарства. Однак лише близько половини підприємців вважають, що поради дорадчих служб ґрунтуються на «найсучасніших» технологіях.

Переважна більшість респондентів (64,36%) вважають, що в процесі розподілу державної підтримки відсутня корупція. Підприємці з нашої вибірки переважно вважають, що державна підтримка не спричинила додаткового бюрократичного тиску на їхні підприємства.

Думки щодо ефективності сприяння розвитку земельних відносин з боку ОТГ на місцевому рівні, розділилися. Так, думки розділилися приблизно порівну щодо справедливості земельних аукціонів, організованих ОТГ. Більшість респондентів (59,69%) вважають, що їхні ОТГ не надають їм належної інформації про вільні земельні ділянки. Загалом, 64,12% респондентів погоджуються з тим, що в їхніх ОТГ немає порушень земельних прав. Нарешті, переважна більшість (74,93%) знають, куди можна звернутися за допомогою, якщо їхні земельні права будуть порушені.

Респонденти здебільшого задоволені місцевим оподаткуванням. Так, переважна більшість респондентів вважають, що їхні податки будуть ефективно використані у відповідних ОТГ (76,96%) і що оподаткування є справедливим і прозорим (89,80%). Більше того, 88,57% підприємців не спостерігають упередженого ставлення щодо оподаткування у своїх ОТГ.

4.3 Потреби респондентів

Підприємці з нашої вибірки зацікавлені в отриманні більшої підтримки від своїх ОТГ. Приблизно чверть респондентів хотіли б отримати більше підтримки у вирішенні земельних питань та отриманні державної підтримки сільського господарства. Податки були згадані як третє за важливістю питання. Цікаво, що 10,81% респондентів хотіли б отримати більше підтримки від своїх ОТГ у питаннях продажу продукції. Отже, українські підприємці хотіли б більшої взаємодії з ОТГ у дуже конкретних і практичних питаннях, які могли б безпосередньо покращити їхні фінансові показники.

Рисунок 7. Питання, у вирішенні яких респонденти хотіли б отримати підтримку від ОТГ.

5. ВИСНОВКИ

5.1 Якість даних

Опитування проводилося в складних умовах повномасштабної війни Росії проти України. Тим не менш, ми змогли отримати набір даних з 276 спостережень, які можуть бути використані для двох цілей. По-перше, завдяки нашій процедурі відбору ми можемо стверджувати, що маємо репрезентативну вибірку сільськогосподарських підприємств усіх розмірів. По-друге, ми отримали вихідні дані для потенційного РКД, виходячи з того, що ми проводимо опитування після відповідного втручання (впровадження проекту).

5.2 Базова описова статистика

Ми спостерігаємо повний спектр підприємств різних організаційно-правових форм та розмірів з ознаками впливу агрегованого шоку від війни. Більшість респондентів представлені фермерськими господарствами та приватними підприємцями. Однак ми знаходимо товариства з обмеженою відповідальністю, а також державні господарства та кооперативи. У вибірці багато малих підприємств, оскільки медіанний розмір землекористування становить 50 га. Однак, через наявність дуже великих фермерських господарств, середній розмір землекористування становить 244 га. Подібна ситуація спостерігається і з кількістю використовуваної робочої сили: медіанна кількість ЕПЗ становить 2, тоді як середнє значення - 4,88.

Ми спостерігаємо різке падіння кількості прибуткових господарств, і лише деякі з них повідомляють про коригування своїх витрат. Невелика кількість господарств

повідомила про скорочення витрат на робочу силу та інші фактори виробництва. Однак ми не спостерігаємо подібних тенденцій щодо землі, натомість ми відмічаємо або стабільні, або збільшені земельні володіння.

5.3 Субсидії, кредити та інвестиції

Ми виявили, що лише близько третини опитаних підприємств подавали заявки на державну підтримку для сільського господарства, і приблизно половина заявників успішно її отримали. Найбільш поширеним видом підтримки є субсидії на одиницю оброблюваних угідь. Лише декілька підприємств отримали інші види підтримки. Основною причиною неподання заявок є брак інформації та стереотипи щодо державної бюрократії.

Переважна більшість кредитів, про які повідомили підприємства, є субсидованими. Одержувачі або не надавали застави, або надавали в заставу сільськогосподарську техніку. Земля, орендована чи у власності, не відігравала жодної ролі в доступі до кредитів.

Інвестиції були рідкісним явищем у 2022 році через несприятливі економічні умови. Якщо вони й відбувалися, то здебільшого були спрямовані на техніку, складські приміщення та обладнання. Останнє користувалося високим попитом у 2022 році з огляду на логістичні проблеми з експортом зерна.

5.4 Інформація та співпраця з ОТГ

Ми виявили, що сільські аграрні підприємці отримують більшість інформації з Інтернету та від своїх колег. Роль дорадчих служб є незначною. Однак працівники ОТГ є важливим джерелом інформації про поточні справи в ОТГ. Крім того, виявляється, що респонденти хотіли б отримати більше підтримки від своїх ОТГ щодо державної підтримки сільського господарства, земельних питань та оподаткування.

Більшість підприємців вважають, що найефективніший спосіб подати заявку на отримання державної підтримки - це найняти приватного консультанта. Крім того, більшість респондентів не вважають, що співробітники ОТГ можуть допомогти їм у процесі подання заявок.

Місцеві інституції ймовірно потребують вдосконалення для забезпечення кращої підтримки місцевих підприємців. По-перше, ОТГ могли б більше взаємодіяти з місцевим бізнесом, щоб допомагати у створенні сприятливого бізнес-клімату. Це можна розглядати як «безпрограшну» ситуацію, оскільки від цього виграють не лише підприємці, а й місцеві податкові надходження. Співпраця між співробітниками ОТГ та місцевими дорадчими службами може сприяти впровадженню належних бізнес-практик у сільському аграрному виробництві.

ПОСИЛАННЯ

- Deininger, Klaus, Denys Nizalov, and Sudhir K Singh. 2018. "Determinants of Productivity and Structural Change in a Large Commercial Farm Environment: Evidence from Ukraine." *The World Bank Economic Review* 32 (2): 287–306. <https://doi.org/10.1093/wber/lhw063>.
- Kvartiuk, Vasyl, and Thomas Herzfeld. 2019. "Welfare Effects of Land Market Liberalization Scenarios in Ukraine: Evidence-Based Economic Perspective." 186. IAMO Discussion Papers. Halle (Saale).